

4. Полат Е. С. Метод проектов. *Метод проектов. Серия «Современные технологии университетского образования»*. Минск : РИВШ БГУ, 2003. Вып. 2. С. 39–47.
5. Психолого-педагогическое сопровождение реализации инновационных образовательных программ / под ред. Ю. П. Зинченко, И. А. Володарской. Москва : Изд-во МГУ, 2007. 120 с.
6. Сисоева С. Интерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
7. Ситуационный анализ или Анатомия Кейс-метода / под ред. Ю. П. Сурмина. Киев : Центр инноваций и развития, 2002. 286 с.
8. Ступина С. Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе: учебно-методическое пособие. Саратов : Издательский центр «Наука», 2009. 52 с.

**Валентина ОНІПКО,
Олеся ХАННАНОВА,
Наталія МАКСИМЕНКО**

ДИДАКТИЧНА СУТНІСТЬ БІОЛОГІЧНИХ ЕКСКУРСІЙ

Біологічна екскурсія є ефективною формою рекреаційної діяльності, що сприяє формуванню фахових компетентностей майбутніх учителів природничих наук, біології та основ здоров'я. Яка забезпечує готовність здобувачів освіти до формування природознавчої компетентності учнів у процесі засвоєння системи інтегрованих знань про природу та людину, основ екологічних знань, вивчення способів навчально-пізнавальної і природоохоронної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до природи на уроках та в позакласній роботі.

Екскурсії дозволяють забезпечити ряд суттєвих дидактичних функцій: вироблення системи природничих уявлень і понять, відповідних умінь та навичок; реалізацію принципу наочності навчання, здобувачі освіти активно пізнають навколишній світ під час безпосереднього контакту з ним, здійснюють спостереження в природних умовах, яке дозволяє ознайомитися з ознаками природних об'єктів, безпосередньо ознайомитися з біометричними, фізіологічними, органолептичними показниками (формою, величиною, кольором, розміром характером поверхні, тощо), сприяння поширенню наукових знань, що реалізується завдяки тому, що зміст екскурсії викладається відповідно з досягненнями певної галузі сучасної науки; поєднання теоретичних знань із практикою під час цілеспрямованого показу об'єктів; здійснення культурного розвитку особистості; забезпечення екологічного, валеологічного виховання, прищеплення бережливого ставлення до природи, звернення уваги на раціональне використання її багатств, можливі наслідки негативного впливу людини на природу.

Екскурсії грають важливу роль у формування професійних компетентностей спрямованих на майбутню виробничу діяльність, застосування теоретичних знань, умінь і навичок із біологічних наук до конкретних об'єктів у природних умовах у зв'язку з середовищем існування. Така форма навчання сприяє різнобічному ознайомленню майбутніх учителів природничих наук, біології та основ здоров'я з будовою і способом життя рослин і тварин, дає можливість прослідкувати функціонування біогеоценозів, що сприяє збагаченню матеріалістичних уявлень про природничо-наукову картину світу, набуттю екологічного досвіду, необхідного в майбутній професійній діяльності.

Саме тому завданнями біологічних екскурсій є: освітні – забезпечувати засвоєння знань про будову, життєдіяльність та індивідуальний розвиток живих організмів, їх різноманітність, класифікацію, історичний розвиток, вплив людини на їх еволюцію; світоглядні – формувати наукову картину світу на основі матеріалістичних уявлень про його природу, розкриття ролі біологічних знань в галузі природничих наук, освіти,

культури і виробництва, сприяти засвоєнню норм і правил екологічної етики; методологічні – виробляти уміння формулювати пізнавальні задачі; створювати проблемний підхід при вивченні біології, планувати і здійснювати спостереження, конкретизувати взаємозв'язок теоретичних ідей та їх практичне втілення; теоретичні – поєднувати знання біологічних теорій, ідей, у світлі яких розглядається різноманітність видів та екологічних систем із закономірностями педагогічних процесів; практичні – навчити знаходити в практичній діяльності єдність змісту і методів викладання, взаємозв'язку між формами навчальної роботи і засобами їх здійснення.

Біологічні екскурсії дозволяють формувати знання, уміння і навички, необхідні для поєднання теоретичних знань та їх практичного втілення – підготовка студентів до професійної діяльності; розкривати в змісті програмного матеріалу: цілісність живої природи загалом і кожного рівня її організації зокрема; системну організацію живої природи; закони функціонування природи, ієрархічний принцип дії законів вищої системи на нижчу; формувати світогляд. Світогляд відноситься до верхніх «надтеоретичних поверхів» наукового знання, тобто продовжує на більш високому рівні узагальнення теоретичних конструкцій наук про природу і суспільство.

Світоглядна спрямованість біологічної освіти вимагає:

– цілісного бачення предмета «Біологія» на кожному етапі його вивчення з поглибленням картини біологічної реальності від етапу до етапу;

– єдності знань і переконань, якими повинна стати стратегія поведінки людини в біосфері;

– переконання щодо цілісності живої природи і усвідомлення себе невід'ємною частинкою біосфери, складовою цього великого механізму. Розвивальна – полягає в досягненні ефекту розвитку в пізнавальній діяльності, у процесі здійснення предметних дій. Її складові:

– розвиток логічного мислення, уміння користуватись індукцією, дедукцією і умовиводами за аналогією; – формування знань про межі і галузі застосування природничонаукових теорій та їх складових понять, моделей, законів;

– розвиток умінь розв'язувати змістові ситуації, користуючись відомими теоретичними положеннями, графічними засобами, довідниковою літературою, обчислювальною технікою, тощо;

– розвиток уміння проводити спостереження, робити висновки на основі одержаних результатів;

– розвиток творчих здібностей.

Сьогодні навчальна екскурсія розглядається як особливий вид діяльності, що виступає тією основою, завдяки якій людина пізнає і усвідомлює оточуючий світ, творить саму себе. Таким видом навчальної діяльності в ході біологічних екскурсій є спостереження. Спостереженням називається довготривале, цілеспрямоване сприймання певних об'єктів (явищ) з фіксацією тих змін, які в них відбуваються, на основі яких виявляються внутрішні об'єктивні зв'язки і залежності, розкривається сутність явищ. Основними компонентами організації такого виду діяльності є:

– цілеспрямованість – те, для чого здійснюється діяльність;

– суб'єкт діяльності – хто діє (студент, група, мікрогрупа);

– предметна спрямованість – об'єкт, на який направлена діяльність;

– реальна діяльнісна забезпеченість – засоби і методи діяльності;

– результативність – ступінь співвідношення прогнозованого і реалізованого.

Виховний потенціал екскурсійної роботи реалізує основи особистісно-орієнтованого виховання, яке втілює демократичні, гуманістичні положення, щодо виховання і розвитку особистості, для якої свобода і соціальна відповідальність виступають домінуючими соціальними орієнтирами; усвідомити те, що держава може відтворити себе і розвиватися тільки через становлення особистості, завдяки її

позитивним якостям і найвищому рівню професіоналізму, що базується на її освіченості, духовності і культурі; спрямувати свідомість здобувачів на дотримання громадських і моральних норм суспільства, на збереження навколишнього середовища, зокрема живої природи.

Отже біологічна екскурсія може вважатися якісно підготовленою та зреалізованою, якщо її змістовно-методологічний рівень дійсно відповідає сутності, обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.) та забезпечує відповідні дидактичні функції.

**Валентина ЦИНА,
Ілля ВОЛИК**

ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ШКОЛЯРА

Демократизація суспільства стимулює громадян вирішувати самостійно власні проблеми, проявляти ініціативу, брати участь в спільному прийнятті свідомих рішень, ставити інтереси інших людей вище свого комфорту та пробуджує відповідальність за наслідки своєї діяльності. Пріоритетним в процесі організації навчання є особистісний розвиток людини. Важливо не лише здобути знання, уміння, навички, а й виховати школяра як свідому, активну, толерантну, самостійну, кмітливую, динамічну людину, що відчуває відповідальність перед своєю державою у забезпеченні для неї процвітання та стабільності. Варто так сформувати педагогічний процес, аби учень відчув себе унікальним, допомогти йому реалізуватися, забезпечити здібності до соціалізації та адаптації на ринку праці. В сучасній освіті існує потреба у формуванні соціально важливих якостей школярів, що допоможе розвитку їх як особистостей.

Масштабні реформи загальної середньої освіти, розпочаті Міністерством освіти і науки України, обумовили оновлення навчальних програм шкільних предметів для учнів 5-9 класів на основі чинного Державного стандарту базової повної загальної середньої освіти (2011) [3]. Зміни до програм мають на меті поступовий перехід до принципів демократичного навчання, передбачені концепцією «Нової української школи» [7].

У педагогічній літературі проблеми вивчення громадянської відповідальності знаходять віддзеркалення у таких відомих педагогів як Дж. Локк, А. Дістервег, К. Ушинський. У ХХ столітті дослідженням цього питання займалися А. Макаренко, В. Сухомлинський. Серед сучасних педагогів проблему формування громадянської відповідальності вивчали Ш. Амонашвілі, Є. Королькова, Н. Суворова, А. Азаров, Т. Болотіна та ін.

Концепція реформування української школи закладає нові підходи до освітнього процесу, орієнтуючи вчителів на формування надпредметних ключових компетентностей учнів, відійшовши від традиційних методик простого передавання знань. З метою формування в учнів ключових компетентностей під час навчального процесу в оновлених початкових програмах виділено низку змістових ліній, зокрема «громадянську відповідальність», спрямовану на формування відповідальних громадян, які поважатимуть права людини, вмітимуть критично мислити, розумітимуть особисту відповідальність за долю країни, її народу, а також розумітимуть важливість громадянської участі в процесі вирішення різних проблем місцевих громад.

У зв'язку з цим для сучасної основної школи актуальними є питання формування громадянської відповідальності учня засобами сучасних інноваційних педагогічних технологій.

Метою статті є розкриття сутності поняття «формування громадянської відповідальності». Для досягнення поставленої мети використовувався комплекс